

Yeni Bulgu ve Yorumlar Işığında Akşemseddîn'in Halîfesi Abdurrahim Karahisârî'nin Biyografisi*

Abdullah Taha Orhan**

Öz: Akşemseddin'in (ö. 863/1459) önde gelen halifelerinden Abdurrahim Karahisârî Afyonkarahisarlı olup henüz Beypazarı'nda iken intisap ettiği şeyhinin Edirne, İstanbul, İznik ve Göynük'te iken uzun süre yanında bulunmuştur. Karahisârî, Bayramiyye'nin Akşemseddin'le açılan ve İbrâhim Tennûrî (ö. 887/1482), Şeyh Yavsî (ö. 920/1514), İlyas Saruhânî (ö. 967/1559-60) ve Bolulu Himmet Efendi (ö. 1095/1684) gibi sûfler tarafından devam ettirilen kolu olan Şemsiyye'yi 15. yüzyılda Afyonkarahisar'da temsil etmiş te'lîf sâhibi bir sûfidir. Bûsîrî'nin (ö. 695/1296 [?]) Hz. Peygamber'i medh için kaleme aldığı kasidesinin manzûm tercümesi *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*, Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221) müridlerinden Ebû'l-Müeyyed el-Muvaffak b. Muhammed el-Hâsî'nin (ö. 634/1237) halveti konu alan *es-Selva fî şerâti'l-halve* adlı eserinin şerhli tercümesi *Münyetü'l-ebâr ve gunyetü'l-ahyâr*, dönemin kıyâmet tartışmaları bağlamında ele alınabilecek *Risâle fî eşrâti's-sâ'a* ve bazı tasavvufî esasları şiir diliyle ve sade bir Türkçe ile ele aldığı 4267 beyitlik *Vahdetnâme* isimli mesnevîsi günümüze ulaştığı bilinen eserleridir. Bu çalışmada Karahisârî'nin hayâtı ve entelektüel mîrâsı hakkında ulaştığımız bazı yeni bulgular ışığında biyografisi inşâ edilecektir. Çalışmanın neticesinde varılan sonuçlar Karahisârî'nin, Akşemseddîn'in nezdinde çok mühim bir konumda bulunduğu, şeyhinin ümerâ ile ilişkilerinde de dâima yanında olduğu, kendisinin II. Murad döneminden II. Bâyezid dönemine kadar devlet yönetimi tarafından da dikkate alınan bir isim olduğu, İstanbul'un fethinden sonra ilmî ve mânevî nedenlerle şeyhiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldığı ve Bayramiyye'nin teşekkülünde ve Anadolu'da tasavvufun yerleşmesinde önemli bir rol oynadığı şeklinde özetlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Osmanlı Tasavvufu, Bayramiyye, Şemsiyye, Akşemseddîn, Abdurrahim Karahisârî.

* Bu çalışma, Prof. Dr. Necdet Tosun danışmanlığında hazırladığımız "Abdurrahim Karahisârî'nin Tasavvufî Görüşleri ve *Münyetü'l-ebâr ve gunyetü'l-ahyâr* isimli Eseri (Metin ve İnceleme)" başlıklı doktora tezimizden üretilmiştir (Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019) / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Abdurrahim Karahisârî'nin Tasavvufî Görüşleri ve *Münyetü'l-ebâr ve gunyetü'l-ahyâr* isimli Eseri (Metin ve İnceleme)" under the supervision of Prof. Dr. Necdet Tosun (PhD Dissertation, Marmara University, İstanbul, 2019).

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı. Research Assistant, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Divinity, Department of Sûfism, Nevşehir, Turkey.
abdullahorhan@nevsehir.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-5055-4712>

The Biography of Abdurrahim Karahisârî the Caliph of Akşemseddin in the Light of New Findings and Remarks

Abstract: Abdurrahim Karahisârî (d. between 1483-94) who was among the leading disciples of Akşemseddin (d. 1459) initiated to his master in Beypazarı/Ankara circa 1436 and spent a long time together with him during his travels through Edirne, İstanbul, İznik and Göynük. Karahisârî represented the Şemsiyye branch of Bayramiyye which is opened by Akşemseddin and continued by prominent sūfis such as İbrahim Tennürî (d. 1482), Sheikh Yavsî (d. 1514), İlyas Saruhânî (d. 1559-60) and Bolulu Himmet (d. 1684) in Afyonkarahisar sanjak of the Ottoman state in the fifteenth century. He authored four books included a Turkish translation in verse of Būsîrî's (d. ca. 1296) *Qasida al-Burda*, an extended Turkish translation of Hâssî's (d. 1237) who was a disciple of the founder of the Kubrawiyya order, i.e. Najmuddin Kubra (d. 1221), *al-Salwa fî sharâit al-halwa*, called *Munya al-abrâr wa gunya al-akhyâr*, an epistle entitled *Risâla fî ashrât al-sâ'a* which can be read within the context of the doomsday debates of the day and *Vahdetnâme* which is a mathnawî composed of 4267 verses on various topics of the Sūfism. In this study, new findings and remarks on Karahisârî's life and intellectual heritage will be introduced and interpreted. Essential outcomes of this study can be summed up as that Karahisârî was at a crucial position before Akşemseddin, he was always beside his sheikh during his relations with the state elites, he was also in an important position before the governing elites since Murad II till Bayezid II; and Karahisârî left İstanbul after the conquest with Akşemseddin for scientific and spiritual reasons; and lastly he played a vital role in the formation of Bayramiyya and vernacularization of the Sūfism in Anatolia.

Keywords: Sūfism, Ottoman Sūfism, Bayramiyya, Shamsiyya, Aqshamsaddin, Abdurrahim Karahisârî.

Giriş

Bu çalışma, Anadolu'da kurulan ilk yerel tarikat olan Bayramiyye'yi, henüz tarikatın kuruluş evresinde Afyonkarahisar'da temsil eden ve Akşemseddin'in (ö. 863/1459) önde gelen halifelerinden olan Abdurrahim Karahisârî (ö. 888-900/1483-1494 arası) üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın temel amacı Karahisârî'nin hayatı ve entelektüel mirası üzerine ulaşılan bazı yeni bulgu ve yorumların paylaşılmasıdır. Karahisârî'nin günümüze ulaşan dört eseri olsa da hayatı hakkındaki biyografik ve çevresi hakkında bilgi veren prosopografik kayıtlar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla, çalışmanın gâyesine ulaşabilmesi adına ilk yapılması gereken Karahisârî'nin biyografisini ve muhitini mümkün mertebe ortaya çıkarabilmektir. Bu nedenle çalışmada öncelikle Karahisârî ile ilgili mevcut literatür detaylı bir şekilde değerlendirilecek, ardından da yeni bulgu ve yorumlar ışığında inşâ ettiğimiz Karahisârî biyografisi verilecektir.

1. Literatür Değerlendirmesi

Karahisârî'yi gören ya da onun yaşadığı dönemde ondan bahseden arşiv kaynaklarının ardından başvurduğumuz en önemli kaynak, vefatından yaklaşık yarım asır sonra kaleme alındığı tahmin edilen, Göynüklü Kadı Emîr Hüseyin Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'idir.¹ Bu kaynak doğrudan Karahisârî üzerine olmasa da uzun süre Akşemseddîn'in yanında bulunduğu için eserde Karahisârî'ye doğrudan veya dolaylı olarak çokça atıf bulmak mümkündür.

Enîsî'ye yakın ve belki de ondan istifâde eden,² on altıncı yüzyıla âit bir diğer önemli klasik kaynak Taşköprîzâde'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*'sidir.³ Bu meşhûr kaynakta da, Tennûrî'nin vefâtı Karahisârî'den önce olmasına rağmen, Akşemseddîn'in hemen ardından Karahisârî'ye yer verilmesi, Tennûrî'nin ise ondan sonra zikredilmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. Taşköprîzâde ve eserini Türkçeye tercüme eden Mehmed Mecdî Efendi (ö. 999/1591) Karahisârî'den kısaca bahsetseler de onun özellikle *Vahdetnâme*'sini övmektedirler.⁴

Enîsî ve Taşköprîzâde'nin dışında (modern öncesi) klasik dönemde doğrudan Karahisârî'den bahseden bir esere rastlayamadık. Yanı sıra, özellikle Karahisârî'nin çağdaşı -Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcân kardeşler gibi- ya da ona yakın olan Bayramî müelliflerin eserlerinde de kendisine yapılmış doğrudan bir atıf bulamadık.

Modern döneme gelindiğinde dikkat çekici başvuru kaynaklarının başında Bursalı Mehmed Tâhir'in (1861-1925) *Osmanlı Müellifleri* gelmektedir.

.....

- 1 Bu mühim kaynak hakkında pek çok çalışma yapılmış, birkaç defa çevriyazı olarak neşredilmiştir. Bk. Abdülbaki Keskin, *A Critical Edition of Enîsî's Menakib-i Akşemseddîn with an Account of Akşemseddîn's Political and Religious Influence As Revealed in This Work* (Victoria: University of Manchester, Doktora Tezi, 1977; Enîsî, *Menâkıb-ı Akşemseddîn*, nşr. Bilal Aktan & Mustafa Güneş (İstanbul: H Yayınları, 2011).
- 2 Bu argüman için bk. Orhan Köprülü, *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakibnameleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1951), 83-93.
- 3 Taşköprîzâde, *Şakâ'ik*, nşr. Ahmed Subhi Furat (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985), 226-232; Mehmed Mecdî, *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Hadaikü's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/240-46.
- 4 Mecdî Efendi'nin, Taşköprîzâde'nin kısa ifâdelerini biraz açarak yaptığı tercüme şu şekildedir: "Ârifbillâhın *Vahdetnâme* nâm bir kitabı vardır ki kütüb-i tasavvuf ortasında bir dânedir." Bk. Mecdî, *Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan, 1/246-47.

Eserin Akşemseddîn ve Karahisârî maddelerini de muhtevî ilk cildinin te'lîfi 1915 yılında tamamlanmıştır.⁵ Üç ciltlik bu muhalled eser Akşemseddîn maddesiyle başlamaktadır. Eserde alfabetik sıra takip edildiğinden “Abdurrahîm-i Karahisârî (Afyon Karahisârî)” başlığı altındaki Karahisârî maddesi Akşemseddîn’in hemen ardından gelmemektedir.⁶ Bu maddede Mehmed Tâhir’in, Karahisârî için “Akşemseddîn hazretlerinin ehass-ı hulefâsından” demesi önemlidir. Ardından eserlerinden bahseden Mehmed Tâhir, öncelikle Münye’yi zikretmiş, hakkında detaylar vermiştir. Daha sonra *Vahdetnâme*’yi de hakkında detaylar vererek tanıtmıştır. Münye’yi ilk sırada sayması eserin ehemmiyetini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu eserler hakkında “âsârî matbû’ değildir” dediği hâlde tafsîlât vermesi bu eserlerin yazma nüshalarını gördüğünü göstermektedir ki bu da Karahisârî’nin eserlerinin yirminci yüzyıl başlarına kadar yazmalar hâlinde dolaşımda olduğunu düşündürmektedir. Eserlerin günümüze ulaşan nüsha sayısının çokluğu da bu fikri desteklemektedir. *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*’sini sehven *Terceme-i Kasîde-i Râiyye* şeklinde kaydetmesinden bu eseri görmediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu eserin günümüze ulaşan nüsha sayısı da oldukça azdır.

Osmanlı son döneminde kültür târihimiz açısından ilk başvuru kaynakları arasında yer alan bir diğer eser ise şüphesiz Hüseyin Vassâf’ın (ö. 1929) *Sefîne-i Evliyâ*’sıdır. Beş ciltlik bu kapsamlı sûfi ansiklopedisinin te'lif çalışmaları 1900 yılında başlamış ve eser nihâyet 1924 yılında tamamlanabilmiştir.⁷ Tarîkat silsilelerine göre tertîp edilen eserde Bayramîlere ikinci cildde yer verilmiştir. Tarîkatın silsilesinde yer alan tüm isimler hakkında kısaca bilgi veren Hüseyin Vassâf, Hacı Bayram-ı Velî’ye (ö. 833/1430), manzûmelerini de aktararak geniş bir yer ayırmıştır.⁸ Onun halîfesi Akşemseddîn’e de nispeten geniş bir yer ayırmış⁹ ve ardından Akşemseddîn’in halîfelerine geçmiştir. Vassâf halîfelerden ilk olarak Tennûrî’yi almış, Karahisârî’den ise “Şeyh

.....

5 Ömer Faruk Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/454.

6 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, (Ankara: TÜBA, 2016), 1/124.

7 Hür Mahmut Yücer, “Sefîne-i Evliyâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/303.

8 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 2/434-49.

9 Vassâf, *Sefîne*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz, 2/450-55.

Abdurrahîm Efendi” başlığı altında kısaca bahsetmiştir.¹⁰ Mehmed Tâhir'in “Kasîde-i Râiyye” hatasını devâm ettirmesi ve *Vahdetnâme*'den onun da naklettiği bir beyti nakletmesi Vassâf'ın bu maddeyi yazarken *Osmanlı Müellifleri*'ni esâs aldığını düşündürmektedir.

1920'den sonraki süreçte ise Karahisârî üzerine ilk araştırmaların, o dönemde Afyonkarahisar Lisesi'nde Fransızca öğretmeni olan Edip Ali Bakı tarafından 1930'lu yıllarda yapıldığını görüyoruz. Bakı öncelikle Afyon Halkevi'nin süreli yayını olan Taşpınar dergisinde, 1935-1950 yılları arasında Karahisârî üzerine yazılar kaleme almış ve 1953 yılında bu yazıları genişleterek *Onbeşinci Asır Ahlâk ve Tasavvuf Şâiri: Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisârî* adıyla kitaplaştırmıştır.¹¹ Karahisârî üzerine son yüzyılda yapılan çalışmaların, bu eserden sonra hareketlendiği açıkça görülmektedir. Bu eser, hâlen dahi Karahisârî hakkındaki en kapsamlı müstakil biyografik çalışma olma özelliğini korumaktadır. İlmî bir usul ve akademik bütünlükten yoksun olsa da bu eser hem bir ilk olması hem de kullandığı birincil kaynaklar hasebiyle hâlen önemini korumaktadır. Karahisârî'nin eserlerinin yazma nüshalarının ve ilgili vakfiyelerin anlamlı şekilde kullanılması neticesinde eser, sonrasında yapılacak çalışmalar için başvurulacak ilk kaynaklardan biri olma hüviyetini kazanmıştır.

Daha sonra, İstanbul Üniversitesi'nde İsmail Hikmet Ertaylan'ın çalışmaları ve yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapılan tezler gelmektedir. Ertaylan elindeki bir yazma nüshasından Karahisârî'nin *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*'sini Arap harfleriyle dizerek tıpkıbasımıyla birlikte, 1960 yılında neşreder.¹² Bu neşir, eserin ilk neşri olması nedeniyle önemlidir. Ertaylan neşirde muhtemelen şahsî kütüphanesindeki bir nüshayı kullanmıştır, zîrâ mevcut yazma eser kütüphanelerinden erişebildiğimiz nüshalar Ertaylan'ın nüshasından farklıdır. Ertaylan'ın bu neşrinden sonra aynı fakültede yapılan lisans bitirme tezleriyle *Vahdetnâme* ilk defa gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu tezlerin

.....

10 Vassâf, *Sefîne*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz, 2/458. Vassâf bu maddeden sadece iki başlık önce “Abdurrahîm Efendi” diye sanki ayrı bir halîfeden bahsetse de (s. 457) ikisinde de “Vahdet-nâme müellifi” demesi bunun basit bir sehiv olduğunu göstermektedir.

11 Edip Ali Bakı, *Onbeşinci Asır Ahlâk ve Tasavvuf Şâiri: Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisârî*, (Afyon: Yeni Matbaa, 1953).

12 Abdurrahim Karahisârî, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*, nşr. İsmail Hikmet Ertaylan, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960).

ilki, Karahisârî çalışmalarının öncü ismi sayılabilecek olan edebiyat ve kültür târihçisi İsmail E. Erünsal'a âittir.¹³ Erünsal bu tezde önce kısaca Karahisârî'yi -ekseriyetle Bakı'dan istifâde ile- tanıtmış ve ardından *Vahdetnâme*'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 808'de kayıtlı nüshasını esas alarak çevriyazı metnini vermiştir. Erünsal'ın bu çalışmasının ardından 1971 yılında, aynı fakültede bu sefer beş parçaya ayrılarak *Vahdetnâme* metni, indeks ve gramatik tahlil çalışmalarıyla birlikte Aysel İpek, Güler Belir, Halil Kara, Hüseyin Hasçelik ve Mehmet Karataş tarafından bitirme tezi olarak çalışılmıştır.¹⁴ *Vahdetnâme* ile ilgili edebiyat fakültelerinde yapılan tezler bunlarla sınırlı kalmamış, 1991 ve 2001 yıllarında yine transkripsiyon ve indeks çalışmaları, bu sefer doktora tezi olarak Hacı Ömer Karpuz, Saim Kıstırak ve Ayşe Gülay Keskin tarafından yapılmıştır.¹⁵ Bu tezlerde de temel olarak Bakı'nın verdiği ve aslında ilk olarak Erünsal'ın ortaya koyduğu biyografik veriler tekrarlanmış, ardından da metnin çeşitli yazma nüshalarından hareketle çevriyazı metinler ve indeks-sözvarlığı çalışmaları yapılmıştır.

Tam bu dönemde Sezai Karakoç yönetimindeki *Diriliş* dergisinde, bu sefer *Münye* üzerine üç yazı yer almıştır. *Münye*'den bazı parçaların transkripsiyonunun neşredildiği bu yazıların biri Mesut Güleçyüz (1976) imzasıyla, diğer ikisi ise imzasız (1983, 1988) olarak çıkmıştır.¹⁶ Bu yazılarda eserin ismi sehven "...*Gunyetü'l-Ahbâr*" şeklinde zapt edilmiştir. Yine bu dönemde Erünsal'ın *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin birinci cildinde yer alan "Abdürrahim Karahisârî"

.....

13 İsmail E. Erünsal, *Abdürrahim Karahisârî: Vahdet-nâme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, 1969).

14 Aysel İpek, *Abdurrahim Karahisari, Vahdetnâme (v. 76-101)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, 1971); Güler Belir, *Vahdetnâme, Metin ve İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, 1971); Halil Kara, *Vahdetnâme (1-50)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, 1971); Hüseyin Hasçelik, *Abdurrahim Karahisari, Vahdetnâme (v. 90-132): Metin ve İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, 1971); Mehmet Karataş, *Vahdetnâme: Transkripsiyon ve İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971).

15 Hacı Ömer Karpuz, *Abdürrahim Karahisari'nin Vahdetname'si: Gramer İncelemesi-Metin-İndeks* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991); Saim Kıstırak, *Abdurrahim Karahisari'nin Vahdetnâmesi: Tenkitli Metin ve Sözlük* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Ayşe Gülay Keskin, *Abdürrahim Karahisari'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetname Mesnevisinin Tenkitli Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001).

16 Mesut Güleçyüz, "Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahbâr, Abdürrahîm-i Karahisârî [ö. 1483'ten sonra]", *Diriliş* 18 (Şubat 1976), 209-11; [imzasız], "Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahbâr'dan, Karahisârî", *Diriliş* 155 (30 Mart 1983), 2; [imzasız], "Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahbâr'dan, Karahisârî", *Diriliş* 22 (19 Aralık 1988), 5, 14.

maddesi neşredilmiştir.¹⁷ Erünsal sonraki süreçte bu maddeyi gözden geçirip genişleterek *Edebiyat Tarihi Yazıları* kitabında yeniden yayımlamıştır.¹⁸ Erünsal'ın bu her iki metninde de dikkatimizi çeken nokta *Münye*'nin bir "müellif hattı nüshası"ndan bahsetmesidir. Oysa bizim tespit ve temin edebildiğimiz yaklaşık yirmi nüshanın hiçbirinde müellif hattı olduğuna dâir herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Erünsal'ın ilgili ifâdelerinde Bakı'nın eserine atıf yapması, kendisinin böyle bir nüshayı görmeyip, Bakı'nın bahsettiği bir nüshayı esas aldığını göstermektedir.¹⁹

Daha sonra 1996-2000 yılları arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde yapılan dört farklı yüksek lisans teziyle bu sefer *Münye*'nin ilk defa çevriyazı metni ortaya konmuştur. Nasrullah Özsoy danışmanlığında Hurşit Akbaş, Şaban Sözbilici, Sadi Gedik ve Erol Topal tarafından hazırlanan bu çalışmalarda Reşid Efendi nüshası esas alınmış ve eser dört bölüme ayrılarak transkripsiyonu yapılmış, sonlarına indeks ve sözlük eklenmiştir. Bu çalışmaların dördünün de amacı Eski Anadolu Türkçesi'yle yazılmış *Münye* üzerinden dönemin sözvarlığının ortaya çıkarılmasıdır. Transkripsiyon ve sözlük çalışmaları hâricinde bu tezlerde -yüksek lisans tezleri olmasının da tabii bir sonucu olarak- herhangi bir tahlil bulunmamaktadır.

Karahisârî üzerine yapılan akademik çalışmalar silsilesinin bir sonraki halkası ise Kamil Sarıtaş'ın 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı²⁰ ve 2015 yılında Afyonkarahisar Belediyesi tarafından *Mısırî Sultan Abdurrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi* başlığıyla kitap olarak neşredilen²¹ çalışmasıdır. Sarıtaş'ın bu eseri, Karahisârî'nin hem *Münye* hem de *Vahdetnâme*'sinin yazma nüshalarının kullanılarak onun görüşlerinin tespit edilmeye çalışılması açısından takdire şâyândır.²² Ancak eserin isminin,

17 Erünsal, "Abdurrahim Karahisârî", 1/ 291-92.

18 İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 19-23.

19 Bakı da *Mısırloğlu* eserinde cümle arasında dolaylı olarak *Münye*'nin bir müellif hattı nüshasından bahsetmekte ancak bunun nerede bulunduğunu söylememektedir. Bk. Bakı, *Mısırloğlu*, 31.

20 Kamil Sarıtaş, *Tasavvuf Felsefesi Açısından Abdurrahim Karahisârî'nin Fikirleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

21 Kamil Sarıtaş, *Mısırî Sultan Abdurrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi* (Afyon: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2015).

22 Yazarın ilgili ifâdesi şu şekildedir: "Karahisârî'nin felsefi ve tasavvufi düşünceleri hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmadığı için, fikirleri kendi eserlerinden, özellikle *Münye* ve *Vahdetnâme*'den yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır."

içeriğe uygun düşmediği kanaatindeyiz. Zîrâ “tasavvuf felsefesi” ibâresi tartışmaya müncer olacak bir terkiptir. Ayrıca Karahisârî'nin eserlerinden görüldüğü üzere onun düşüncesi nazarî tasavvuftan ziyade amelî/pratik tasavvufa daha yakındır. Çalışmamız neticesinde görebildiğimiz kadarıyla Karahisârî'nin tasavvufla ilişkisi nazarî olmaktan öte amelî boyuttadır. Metafizikğin en önemli meselesi olan varlık hakkında dahi Karahisârî nazarî konulara girmeden, meseleyi seyr u sülûkteki fenâ-bekâ, cem'-fark, tefrîd-tecrîd makâmırları bağlamında ele almaktadır. Ona göre felsefe ve onun hakikat arayışında bir âlet olarak akli merkeze alması kişiyi Hakk'a götürmeyecek boş bir çabadır. Onun düşüncesinde, varılacak menzil hikmet olmalı ve bu yolculukta kişinin bineği de aşk olmalıdır.

Kamil Sarıtaş'ın çalışmasında, belki bir yüksek lisans tezinde bulunması mazur görülebilecek olan bazı basit hatalar mevcuttur. Aslında kaynak kullanımını gayet iyi olan eserde Karahisârî'nin tarîkatının ne olduğu gibi bazı bedîhî konularda garip ifadeler bulmak mümkündür:

“Karahisârî[nin] bir mutasavvıf olarak **bir tarîkata intisap etme ihtimali de bulunmaktadır**. Hangi tarîkat öğretisine mensup olduğuna dair iki görüş vardır ... Halvetiyye tarîkatına mensup denilmesinin nedeni, **Halvetiyye tarîkatı müntesibi** Muvaffak Sadreddîn'in ... eserini tercüme etmesi[dir].”²³

Eserde bunun yanı sıra, daha önceki kaynaklarda mesnedsiz olarak zikredilen bazı bilgiler tekrarlanmıştır. Örneğin Karahisârî'nin böyle eserleri olmadığı hâlde ona *Dürrü'n-nasâih* ve *Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi* gibi eserler atfedilmiştir.²⁴ Burada kısaca verdiğimiz örneklerden bu eserin, aslında doğru kaynaklara ulaşılarak bazı aşırı ve yüzeysel, kimi zaman da makuliyet sınırlarını zorlayan yorumlar içerdiği görülmektedir. Kanaatimizce Karahisârî'nin felsefî düşüncesiyle irtibatı kurulabilecekse, belki ancak İhvân-ı Safâ risâlelerinin düşüncesi üzerinde etkisi olup olmadığı bağlamında kurulabilirdi. Felsefe disiplini ekseninde müstakil olarak bu konu üzerine yapılacak bir çalışmanın mühim sonuçlar üretebileceğini düşünüyoruz.

Karahisârî ve etrafında oluşan ilgili literatürde dikkat çekici nokta, öncelikle onun, özellikle klasik kaynaklarda, sürekli Akşemseddîn'le beraber

.....

23 Sarıtaş, *Mısırî Sultan*, 38. (Vurgular bana aittir. [ATO]) Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221) halifesi olan Hâssî'nin Kübrevî olduğu, Karahisârî'nin de Bayramî olduğu açıktır.

24 Sarıtaş, *Mısırî Sultan*, 52-53.

anılmasıdır. Klasik dönem Osmanlı kaynaklarından Karahisârî'yi tanımlayan iki ibâre seçilse şüphesiz bunlar “Akşemseddîn'in halîfesi” ve “*Vahdetnâme* müellifi” olacaktır. Buradan anlaşılan diğer bir nokta da onun daha çok *Vahdetnâme*'siyle ve dolayısıyla bir şâir olarak meşhûr olduğudur. Kendi çağdaşı olan özellikle Bayramî sûfî müelliflerin eserlerinde kendisine doğrudan veya dolaylı atıf bulunmaması, yanı sıra kendisinden sonra oluşan Osmanlı tasavvuf literatüründe kendisine pek atıf yapılmamış olması, üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Son döneme gelindiğinde ise Karahisârî hakkındaki literatürün merkez noktasının Edip Ali Bakı'nın *Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisârî* eseri olduğu kolaylıkla söylenebilir. 1953'te yayımlanan bu çalışmanın ardından özellikle edebiyat fakültelerinde, bir şâir olarak Karahisârî ele alınmaya başlanmış ve öncelikle *Vahdetnâme*'si ve ardından da *Münye*'si akademik ilgilerin odağı haline gelmiştir. Bakı'nın hâlen dahi Karahisârî hakkındaki en kapsamlı müstakil biyografik eser olma özelliğini taşıyan eserinde yaptığı bazı hatalar ya da kaynak göstermeksizin hızlıca vardığı hükümler sonraki literatürde ona atıfla tekrarlanmaya devam etmiştir. Bu noktada İsmail E. Erünsal'ın ilmî yaklaşımının, kendi çalışmalarını, kadı sicilleri arasında keşfettiği Karahisârî'nin vakfiyesinin Arapça orijinali gibi yeni bulgularla güncellemesinin ise Karahisârî üzerine bundan sonra yapılacak çalışmalara hem usûl hem de içerik açısından öncülük ettiğini eklemeliyiz. Yanı sıra, Üçler Bulduk'un başarılı şehir tarihi çalışması²⁵ da Karahisârî ve Afyonkarahisar'da Bayramiyye-Şemsiyye tarîkatının kendisinden sonraki seyri hakkında, arşiv belgeleri üzerinden ufuk açıcı veriler sunmaktadır. Bulduk'un çalışmasının bir benzerinin Karahisâr-ı Sâhib sancağının on beşinci yüzyıl tarihi için yapılmasının -her ne kadar on altıncı yüzyılda olduğu kadar arşiv malzemesi bulunamayacak olsa da- Karahisârî'nin biyografisinde ve Şemsiyye-i Bayramiyye'nin Afyonkarahisar'daki tarihinde yer alan boş noktaların doldurulmasında önemli rol oynayacağına inanıyoruz.

.....

25 Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013).

2. Biyografi

2.1. Ailesi ve Eğitimi

Abdurrahim Karahisârî'nin bir şiiirindeki ifâdesinden Afyonkarahisar'da doğduğu anlaşılmakta, ancak doğum târihi bilinmemektedir.²⁶ 1436'da Ankara/Beypazarı'nda şeyhi Akşemseddîn'le (ö. 863/1459) birlikte olduğu²⁷ ve vefâtının da 1483-94 arasında olması gerektiği²⁸ düşünülürse on beşinci yüzyılın ilk çeyreği ile son çeyreği arasında yaşadığı tahmin edilebilir. Babasının adı Alâeddîn olup kaynaklardan hem ilim sâhibi hem de zengin bir zât olduğu anlaşılmalıdır. Nitekim vakfiye kayıtlarından ailenin Afyonkarahisar'da hatırı sayılır bir varlığa sahip olduğu anlaşılmalıdır.²⁹ Babasının nisbesi “el-Mısırî” olarak kayıtlara geçtiğinden, ailenin Mısır'dan Afyonkarahisar'a göç ettiği tahmin edilmektedir.³⁰ Abdurrahim Karahisârî'nin de künyesi

.....

26 İlgili beyit şu şekildedir: “Oldu gerçi mevlidim Karahisâr/ Yüzüm ak et kılma beni şermsâr”. Bk. Keskin, *Vahdetname*, 473; Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları*, 20. Bundan sonra *Vahdetnâme*'ye yapılacak atıflarda bahsi geçen doktora tezinin içinde çevriyazı olarak verilen tam metin kullanılacak olup sayfa numaraları tezin sayfa numaraları olacaktır. Esere kısaca *Vahdetnâme* olarak işaret edilecektir.

27 Enîsî, *Menâkıb*, nşr. Bilal Aktan & Mustafa Güneş, 64.

28 Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları*, 21.

29 Vakfiyelerden örnekler için bk. Bakı, Mısırlıoğlu, 96-117.

30 O dönemde ilim tahsili için Mısır'ın çoklukla tercih edilen bir yer olduğu düşünülürse Karahisârî'nin babasının da ilim tahsili için belli bir süreliğine Mısır'a gidip sonrasında memleketine dönen âlimlerden olduğu tahmin edilebilir. Gönçer de bu kanaattedir; ona göre Karahisârî'nin babası aynı zamanda uzun süre Karahisar kadılığında da bulunmuş, uzun süre Mısır'da bulunduğu için halk tarafından Arab Dede veya Mısırlı Hoca olarak tanınmış ve adına “Arab Mescid” ismiyle bir mescid de yapılmıştır. Bk. Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi* (Afyon: İleri Ofset Matbaacılık, 1991), 2/283. “Bayramiyye tarikatının Halvetiyye kolunu Karahisar'da temsil” etmek gibi bazı yanlış bilgileri de aktarmakla beraber bu kanaati paylaşan güncel bir çalışma için bk. Bulduk, *Karahisar*, 65. Şeyh Bedreddîn (ö. 823/1420), Molla Fenârî (ö. 834/1431), Zeynüddîn el-Hâfî'den Mısır'da hilâfet alan Abdurrahîm-i Rûmî (ö. 850/1446) ve Abdurrahmân Bistâmî (ö. 858/1454) gibi dönemin meşhur ulemâ ve meşâyihinin Mısır'da ilim tahsil ettikleri bilinmektedir. Osman Demir de dönemin Osmanlı uleması için Mısır'ın önemli bir güzergâh olduğunu düşünmektedir. Bk. Osman Demir, “Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Akâid-Kelâm Literatürü: Kişiler, Eserler ve Gelenekler Üzerinden Bir Hâsıla”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/27 (2016), 10, 2. dipnot. Osmanlı ulemâsının ilim yolculuklarına dair *Şekâ'ik* özelinde bir değerlendirme için bk. Ertuğrul Ökten, “Scholars and Mobility: A Preliminary Assessment from the Perspective of al-Shaqayiq al-Nu'maniyya”, *Osmanlı Araştırmaları* 41 (2013), 55-70. Ökten'in *Şekâ'ik* özelindeki bulgularına göre erken dönemde Osmanlı ulemâsi içerisinde hareketlilik çok fazla olmamakla beraber Mısır tercih edilen ilim merkezlerinden biridir. Abdurrahman Atçıl'ın bulgularına göre de on beşinci yüzyıla kadar Anadolu medreselerinde üst düzey eğitim verebilen müderrislerin neredeyse

Abdurrahim b. Alâeddin el-Mısrî el-Karahisârî şeklindedir. Karahisârî; Mısırlıoğlu, Mısrîzâde, Mısrî Sultân gibi lakablarla anılmış olup, bugün de Afyon halkı tarafından Mısrî Sultân olarak bilinmektedir.

Bazı kaynaklara göre babası Alâeddin Ali, Karahisar'da kadılık yapmış ve adına Arab Mescidi ismiyle bir mescid inşâ edilmiştir. Sonrasında bu mescidin bulunduğu mahalle de "Mahalle-i Arab" şeklinde anılır hâle gelmiştir.³¹ Mün-ye'nin bir nüshasının girişine yazılan tanıtıcı bilgide "Kitâbu Mün-yetü'l-ibrâr ve gunyetü'l-ahyâr fî tercemeti kitâbi es-Selve fî şerâiti'l-halve li eş-Şeyh Abdurrahim el-Karahisârî ibn eş-Şeyh Alâeddîn el-Mısrî" denilmesi bu kanaati güçlendiren bir veri olarak alınabilir.³² Bu durumda Karahisârî'nin babasının sadece kadı değil, belki de bir tarîkatten icâzetli bir şeyh olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Karahisârî'nin dedesine dâir bir veri de Rebûlev-vel 825/Mart 1422 târihli bir ahînin vakfiyesinde imzası bulunan bir şâhidin ismidir. "Mısırlıoğlu Mehmed oğlu Ali" şeklindeki kayda göre Karahisârî'nin babası Alâeddin el-Mısrî'nin babasının, burada adı geçen Ali b. Mehmed el-Mısrî olma ihtimali mevcuttur.³³

Karahisârî hakkındaki az sayıdaki târihî veriyi daha çok şeyhi Akşemseddîn'den bahseden kaynaklarda ona nisbetle anılmasına borçluyuz.³⁴ Akşemseddîn'in halîfesi ve uzun süre yanında bulunan bir mürîdi olarak zikredilen

.....

tamamı Anadolu dışında ilim tahsil etmiş kimselerdi (Abdurrahman Atçıl, "Mobility of Scholars and Formation of a Self-Sustaining Scholarly System in the Lands of Rûm during the Fifteenth Century", *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth Century Anatolia*, ed. A.C.S. Peacock & Sara Nur Yıldız (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), 324. On beşinci yüzyıl Memlük Kâhire'sinde ilmî hayatın canlılığı ve Kâhire dışından Kâhire'ye gelen ulemâya dair bk. Büşra Sıdika Kaya, *Sehâvi'nin ed-Dav'ü'l-Lâmi' Adlı Eseri Bağlamında IX./XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 177-84.

31 Bulduk, *Karahisar*, 65.

32 Abdurrahim Karahisârî, *Mün-ye* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Nadir Eserler, 421), 1a.

33 Vakfiyenin çevriyazı metni için bk. Bakı, *Mısırlıoğlu*, s. 111-12.

34 Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1925) de *Osmanlı Müellifleri*'nde Karahisârî maddesine "Akşemseddîn hazretlerinin ehass-ı hulefâsından" diyerek başlamaktadır. Maddede dikkati çeken bir diğer husûs Mehmed Tâhir'in, Karahisârî'nin eserlerini sayarken ilk olarak Mün-ye'yi zikretmesi ve Mün-ye ile *Vahdetnâme* hakkında detaylar vermesidir. Verdiği detaylardan bu eserleri gördüğü, *Terceme-i Kasîde-i Râiyye* şeklinde yanlış kaydettiği ve detay vermediği *Terceme-i Kasîde-i Bürde*'yi ise görmediği anlaşılıyor. Matbû olmayan Mün-ye ve *Vahdetnâme*'yi görmüş olması ihtimalinden hareketle, bu eserlerin yazma nüshalarının çokluğundan ötürü yirminci yüzyılın başlarına değin kültürel ortamlarda dolaşımında olduğunu düşünebiliriz. Bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, 1/124.

Karahisârî, Enîsî'nin³⁵ kaydına göre muhtemelen 1436'da veya biraz önce-
sinde Beypazarı'nda iken şeyhine intisâb etmiştir. Ardından şeyhiyle birlikte
Edirne ve İstanbul'da görülmüş, fethin ardından şeyhiyle birlikte Göynük'e
geçmiş ve sonrasında Akşemseddîn'in görevlendirmesiyle irşâd faaliyetleri
için, bir Bayramî-Şemsî şeyhi olarak memleketi Afyonkarahisar'a dönmüştür.³⁶

Beypazarı'na gelinceye kadar Karahisârî'nin nerede bulunduğu, nasıl bir
eğitim sürecinden geçtiği gibi bilgilere henüz sahip değiliz. Ancak eserlerin-
den, Arapça ve Farsça'ya olan vukûfiyetinden³⁷ ve memleketine döndükten
sonra adına Kâsım Paşa³⁸ tarafından açtırılan Alaca Medrese'de müderrislik

.....

35 On altıncı yüzyılın ilk yarısında Göynük'te kadılık yapan ve Akşemseddîn döneminde yaşamış,
onun komşusu olan bir tâcirin torunun torunu olduğunu bizzât kendisi ifade eden Emîr Hüseyin
Enîsî hakkında bilgi için bk. Keskin, *Menakib*, 3-4; Köprülü, *Menakıbnameler*, 83-84.

36 Bakı, fetihten bir ay sonrasına tarihli (Receb 857/Temmuz-Ağustos 1453) kardeşi Muslihuddîn'in
Afyon'da imzalanan vakfiyesinde, Karahisârî'nin de şahit olarak imzasının bulunmasından
hareketle, Karahisârî'nin fetihten sonraki bir ay içerisinde Afyon'a döndüğünü düşünmektedir.
Bk. Bakı, *Mısırloğlu*, 7. Vakfiyenin çevriyazı metni için bk. Bakı, *Mısırloğlu*, 106-110.

37 Eserlerinden biri olan *Risâle fi eşrâti's-sâa* müstakillen Arapça'dır. Yanı sıra diğer eserlerinde de
Arapça ve Farsça ibâreleri sıklıkla kullanmaktadır.

38 Üçler Bulduk, bu paşanın II. Bâyezid'in sadrazamlarından, Âşıkpaşazâde'nin "Tûtî Mezak oğlu
Kâsım Paşa" diye zikrettiği kişi olduğunu düşünmektedir. Bk. Bulduk, *Karahisar*, 67. Âşıkpaşazâde
"Toturmizek" oğlu Kâsım Paşa'nın Edirne'de bir sofuhâne [tekkeyi kasdediyor olmalı] ve
Karahisar'da bir Cuma mescidi yaptırdığından bahseder. Bk. Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*
(*Âşıkpaşazâde Tarihi*), nşr. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 296; Kâsım Paşa'nın
vakıflarına dâir bir değerlendirme için ayrıca bk. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları*, 146-47. Bu verilere
göre bu kişinin Cezerî Kâsım Paşa olduğu düşünülebilir. Cezerî Kâsım Paşa hakkında bk. İsmail E.
Erünsal, "Kâsım Paşa, Cezerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/545-46;
ayrıca bk. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları*, 408-19. Erünsal'ın tespitine göre Kâsım Paşa'nın Sâfi
mahlasıyla yazdığı bir *Dîvân*'ı ve saraydaki yazışmalarını kaydettiği bir de *Kitâbu mükâtebâtî'l-
vezîrî'l-Cezerî fi't-teressül* isimli bir eseri bulunmaktadır. Bu eser II. Bâyezid döneminin saray
kütüphânesi Atûfî'nin (ö. 948/1541) hazırladığı katalogta bu isimle zapt edilmiştir (Katalogun
çeşitli ilmî disiplinler gözüyle detaylı bir değerlendirmesi için ayrıca bk. Gülnur Necipoğlu vd. (ed.),
Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) (Leiden, Boston: Brill,
2019), 723. Bu katalogta Atûfî'nin, Karahisârî'nin *Tercüme-i Kaside-i Bürde'sinin* hemen ardından
Kâsım Paşa'nın *Mükâtebât*'ını kaydetmesi aralarında onun tarafından da bilinen bir yakınlık
olabileceğini düşündürmektedir. *Mükâtebât*'ın henüz herhangi bir nüshasına ulaşılammıştır.)
Ancak Karahisârî'nin 1483 târihli vakfiyesinde Kâsım Paşa'dan "merhûm" şekilde bahsedilmesi bu
ihtimâli zayıflatmaktadır. Zîrâ Cezerî Kâsım Paşa'nın vefât târihi tam olarak bilinmemekle beraber
on altıncı yüzyılın başlarına kadar hayatta olduğu tahmîn edilmektedir. Yine de Cezerî Kâsım
Paşa'nın, Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi'nin kaydına göre 887/1482'de vefât etmiş olma ihtimâli
mevcuttur. Bk. Âlî Mustafa Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur vd. (Kayseri:
Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 955. Bu ihtimâl esâs alınacak olursa Karahisârî'nin mürîdi ve
dünürü olan Kâsım Paşa'nın adı geçen Cezerî Kâsım Paşa olma ihtimâli hâlen mevcuttur.

de yapmış olmasından³⁹ anladığımız kadarıyla henüz Karahisar'dayken iyi bir medrese eğitimi görüp zâhir ilimlerinden de icâzet almış olmalıdır. Diğer taraftan eserlerinden eğitimine ve hocalarına dâir başka herhangi bir bilgi edinemiyoruz. Akşemseddîn'in yanında geçirdiği süreçte tasavvufî seyr u sülûkün yanı sıra şeyhinden tabâbet eğitimi almış olması da muhtemeldir. Zira Akşemseddîn Edirne'deyken Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi'nin⁴⁰ ve Fâtih Sultân Mehmed'in bir kızının hekimlerin çaresiz kaldığı hastalıklarını tedavi ettiğinde Karahisârî de onun yanındadır.⁴¹ Ayrıca vakfettiği 159 ciltlik kitaplığı içerisinde üç cilt de tıp ilmine dâir kitabın bulunması bu ihtimali desteklemektedir.⁴²

Çocuğu olup olmadığına dâir kaynaklarda bilgi bulunmasa da kendisinin hazırlattığı bir vakfiyeden dolayı olarak, o sırada (Zilhicce 888/Aralık 1483-Ocak 1484) dört hanımı ve bir kızı olduğunu öğrenebiliyoruz.⁴³

2.2. Yaşadığı Dönem

On beşinci yüzyılın ilk çeyreğinden bu yüzyılın sonlarına değin hayat süren Abdurrahim Karahisârî, Osmanlı pâdişâhlarından I. Mehmed (Çelebi) (1413-1421), II. Murâd (1421-1444; 1446-1451), II. (Fâtih Sultân) Mehmed (1444-1446; 1451-1481) ve II. Bâyezid (1481-1512) olmak üzere dört sultânın dönemini idrâk edip, II. Bâyezid'in hükümrânlığı döneminde vefât etmiş

.....
39 Bulduk, *Karahisar*, 251, 267. Bulduk, bu medresenin Anadolu beylerbeyi Umur Bey tarafından 859/1455'te kurulmuş olduğunu, "daha sonra medreseye Kâsım Paşa tarafından da vakıflar ihdâs edildiğini veya [aynı isimde] ayrı iki medresenin bulunduğunu" düşünmektedir. Bulduk, *Karahisar*, 250-51.

40 Süleyman Çelebi hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 93-95.

41 Enîsî'nin bu olayı Karahisârî'ye atıfla anlatması dikkat çekicidir. Buradan Karahisârî'nin Akşemseddîn'in en yakınındaki mürfîdi olduğuna kâil olunabilir: "Şeyh Abdurrahim eydür: Şeyhün bu cür'etinden mütehayyir oldum. Zîrâ emrâzun ahvâline temâm vâkif olmadı sandım..." Enîsî, *Menâkıb*, 42; Mecdî, *Şakâ'ik*, haz. Abdülkadir Özcan, 1/241. Fâtih'in bahsi geçen kızı bu hadisenin ardından Akşemseddîn'e Beypazarı'nda pirinç mezraaları bağışlamıştır. Enîsî, *Menâkıb*, 43.

42 Bakı, *Mısırhoğlu*, 103.

43 Bakı, *Mısırhoğlu*, 10-11, 99-100. Abdurrahim Mısırî Vakfı olarak kayıtlara geçen ilgili vakfın aslı Arapça olan vakfiyesinin, Bakı bu eserinde geç târihli bir Türkçe tercümesinin eksik bir transkripsiyonunu kullanmıştır. Vakfiyenin, aslından istinsâh edilmiş Arapça nüshasını Afyon şer'iyeye sicilleri arasında (Afyon Şer'iyeye Sicili, No. 514, 94b-96a) İsmail E. Erünsal tespit etmiştir. Bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008), 122-23. Vakfiyeyi temin etmemi sağlayan Kenan Yıldız'a müteşekkirim.

olmalıdır. *Münye*'nin bir nüshasını Fâtih Sultân Mehmed'e ithâf ederken daha sade bir dille yazılmış ve muhtemelen daha erken târihli olan bir diğer edisyonunu I. Mehmed'in (Çelebi) kızı, Fâtih'in halası Selçuk Hâtun'a ithâf etmiş olması Karahisârî'nin sadece Fâtih döneminde değil, öncesinde de sarayla ilişkilerinin olduğunu düşündürmektedir.⁴⁴ Adına Kastamonu, Bursa ve Edirne'de birer câmi inşa ettiren ve yine Edirne'de bir mahalle kuran hayırsever bir saray kadını olarak bilinen Selçuk Hâtun'la muhtemelen, Akşemseddîn'le birlikte Edirne'de bulunduğu dönemde tanışmış olmalıdır. Fâtih dönemi sonrasında II. Bâyezid'in sadrazamı olan Kâsım Paşa ile çok yakın ilişkilerinin olması, Karahisârî'nin ümerâ ile ilişkilerinin sonraki dönemde de devam ettiğini göstermektedir. Karahisârî'nin irtibat hâlinde olduğu yönetici elitler arasında başta Fâtih Sultân Mehmed olmak üzere, Mahmûd Paşa, Gedik Ahmet Paşa ve Kâsım Paşa sayılabilir.

.....

44 Selçuk Hâtun'a ithâf cümlesi şu şekildedir: "Husûsan hülâsa-i hâssati'l-havâtîn sülâletü'l-mülûki ve's-selâtin sey-yidetü'l-muhadderât, sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât, netîce-i âl-i Osmân, Râbiatü'z-zamân, şâhzâde-i muazzama bint Sultân Muhammed bin Bâyezid Han zâdet iffetuhâ ve ismetuhâ, melâzz-i dünyâdan i'râz edip Hakk'a vâsıl olmağa himmet etmişti. Meşâyih-i kibara yetişip sohbet etmişti. Perhîz-i riyâzat içinde bî-nazîr idi. Esrâr-ı evliyâda mahfûz-i habîr idi. Bu dâif fakîre ve bu kemîne hakîre cidd-i ilhâhla ve ilzâm-ı iktirâhla *Selve* adlı bir kitabı -ki Muvaffak b. Mecd Hâssî te'lîf etmiştir- Türkî dilince tercüme eyle diye arz eyledi. Kemâl-i lütf-i ihsânla bu hizmeti üzerine keennehû lâzım ve farz eyledi." Abdurrahim Karahisârî, *Münye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Murad, 1651), 4a. Daha evvel bazı araştırmalarda, *Münye*'nin ilk edisyonunun ithâf edildiği bu saray kadınının Fâtih'in kızı olduğunu söylemişse de (örnek olarak bk. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 207) buradaki ifâdelerden bunun doğru olmadığı görülmektedir. Selçuk Hâtun hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985), 11-12. Selçuk Hâtun'un vakıflarıyla ilgili bk. Fatma Korkmaz, *Selçuk Hâtun ve Vakıfları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Ahmet Gündüz, "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hâtun Vakıfları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/3, 1154-1173. Edirne'deki mahallesi ve camisiyle ilgili bilgi için bk. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, haz. Niyazi Adıgüzel & Raşit Gündoğdu, (İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2014), 1.1/149. Enîsî'de geçen şu ibâredeki Şehzâde Hâtun'la Selçuk Hâtun aynı kişi olmalıdır: "...çeşme yapun, kabul eyledim ve bu çeşmenin sevâbını Sultân Muhammed Hân'ın 'ammesi Şehzâde Hâtun binti Sultân Muhammed bin Yıldırım Bâyezid Hân'a bağışladım. Zîrâ gâyetde ihtiyâcı var, didi." Bk. Enîsî, *Menâkıb*, 53. Selçuk Hâtun'un II. Bâyezid ve Cem Sultan arasındaki mücadelede arabuluculuk yaptığı hakkında bk. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008), 78; İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1951), 100-102.

2.3. Tasavvufa İntisâbı

Tasavvufa olan ilgisinin nasıl ve ne zaman başladığına dâir bilgi sahibi olmadığımız Karahisârî'nin tasavvufla kaydedilen ilk ilişkisi 1436 veya biraz öncesinde Beypazarı'nda Akşemseddîn'e intisâbıdır. Muhtemelen Karahisar'da bulunduğu dönemde bir mürid arayışına girmiş olup bu arayış onu şöhretini duyduğu Akşemseddîn'e intisâb etmek üzere Beypazarı'na getirmiş olmalıdır. Şeyhinden ne zaman ve nerede irşâd icâzeti aldığını bilemiyoruz. Ancak şeyhi henüz hayattayken Göynük'ten onu Afyonkarahisar'a halîfesi olarak gönderdiği bilinmektedir. Nitekim Karahisârî şeyhinin vefâtını hissederek ölmeden önce son kez görmek arzusuyla Afyon'dan Göynük'e gitmiştir (863/1459).⁴⁵ Karahisârî, vefâttan bir saat sonra yetişebilmiş, “şu kadar zamân tamâm olmadın gelüp yitişmiş olaydım, rûh-ı şerifleri falân makâma varmamış olaydı, yine dilek iderdüm, döndürürdüm” demiştir.⁴⁶ Bu menkıbe Karahisârî'nin, hem Akşemseddîn, hem de sarâhaten ona atıfla nakledilmesi açısından Akşemseddîn'in takipçileri nezdindeki önemini göstermesi açısından da dikkate değerdir.⁴⁷ Aynı zamanda Taşkoprîzâde'nin *Şekâ'ik*'inde, Akşemseddîn maddesinin hemen ardından Karahisârî (*İbnü'l-Mısri*) maddesine geçmesi, Akşemseddîn'in diğer bir halîfesi olan İbrahim Tennûrî'yi (ö. 887/1482) ise -Karahisârî'den önce vefât ettiği halde- onun ardından zikretmesi Karahisârî'nin Akşemseddîn'e yakınlığını göstermesi açısından önemlidir.⁴⁸ Enîsî'nin menâkıbnâmesinde de Tennûrî'den çok az bahsedilirken Karahisârî'nin ağzından bazı şâhitliklerin aktarılması Karahisârî'nin, Akşemseddîn'in Tennûrî'den daha yakın bir halîfesi olabileceğini düşündürmektedir. Akşemseddîn'in *Risâletü'n-nûriyye*'sine Karahisârî'nin tasavvufî makâmlara dâir yazdığı bir manzûmeyi, “kad tercemehâ ba'du ashâbi'l-kümmel min ashâbinâ bi isti'ânetin minnâ ve nazamahâ bi lisâni't-türki” (**dostlarımızdan bir kâmil** [zât] bizim yardımımızla [bunu] tercüme etti ve Türk dilinde manzûm olarak ifâde etti)

.....

45 Enîsî, *Menâkıb*, 46.

46 Enîsî, *Menâkıb*, 46; Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur, v.dğr., 1/769; Yurd, *Akşemseddin*, 33.

47 Aynı zamanda iyi bir tabîb olan şeyhi Akşemseddîn'den tabâbet ilmini de tahsîl ettiğini düşünürsek, burada geçen “hayata döndürme” ibâresini -elbette öncelikle rûhânî bir ameliye olarak anlamakla beraber- tibbî bir ameliye olarak da düşünebiliriz. Modern dönemde elde edilen, kalp duruktan sonra belli bir süreye kadar yeniden çalıştırılabileceği bilgisi bu ihtimali desteklemektedir.

48 Taşkoprîzâde, *Şakâ'ik*, nşr. Ahmed Subhi Furat, 226-32.

deyip Karahisârî'yi överek eklemesi de bu kanaati destekler.⁴⁹ Ayrıca Karahisârî'nin *Münye*'deki şu ifâdeleri, Akşemseddîn'in ona kendi eliyle yazıp verdiği husûsî bir vasiyyetnâme olduğunu gösterir ki bu da Karahisârî'nin şeyhi nazarındaki kıymetine bir işârettir: "...kutbü'l-evliyâ ve'l-meşâyih şeyhim hazretleri -mette'anallâhu biberaketi enfâsihi'l-mukaddese-, **hatt-ı şerîfiyle** bu fakîr-i ekallu'l-huddâm-i kemînesine yazdığı vasiyyetnâmesinde buyurmuştur..."⁵⁰ Yine *Vahdetnâme*'sinde, Karahisârî, Akşemseddîn'in "mahremi" olduğunu şu beyitle dile getirmiştir: "Oldum ol şems-i hakîkat mahremi/ Mahv oldı bu vücûdum şeb-nemi."⁵¹

2.4. Bir Bayramî-Şemsî Şeyhi Olarak Abdurrahim Karahisârî

Karahisârî'nin silsilesi Akşemseddîn, Hacı Bayram-ı Velî ve Somuncu Baba lakabıyla ma'rûf Hamîdüddîn-i Aksarâyî'ye (ö. 815/1412) kadar tartışmasız bellidir. Fakat silsilenin Somuncu Baba'dan öncesiyle ilgili çeşitli görüşler vardır ve henüz üzerinde mutâbakata varılan bir silsile yoktur. Temel ayırım Bayramiyye'nin Şemsiyye ve Melâmiyye kolları arasında olmuştur. Şemsiyye kolu, tarikatı, Safeviyye'yi saymadan Nakşebendî silsileye bağlar-ken Melâmiyye, Somuncu Baba'dan sonra doğrudan Safeviyye'ye bağlar.⁵²

49 Yurd, *Akşemseddin*, 34-35. Keskin, Tennûrî'nin en önde gelen halife olduğunu düşünmektedir: "Akşemseddin's most noteworthy follower was without doubt Şeyh İbrahim b. Hüseyin Sarraf Tennûrî". Keskin, *A Critical Edition*, 65. Akşemseddin'in en çok bilinen halifesinin Tennûrî olduğu açıktır. Fakat Akşemseddin'e en yakın olanın o mu, yoksa Karahisârî mi olduğunun tartışılabileceğini düşünüyoruz. Tennûrî'nin daha meşhur olmasında Şemsiyye silsilesinin ondan devam etmesinin ve Tennûriyye silsilesinden Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) babası, *Vârîdât şârihi*, II. Bâyezid'in müşidi ve sultanın İstanbul'daki ilk Bayramî tekkesini adına kurdurduğu Şeyh Yavsî (ö. 920/1514) ve İlyas b. İsa Saruhânî (ö. 967/1559-60) gibi meşhur isimlerin yetişmesinin payı olmalıdır (Şeyh Yavsî-II. Bâyezid ilişkilerine dâir bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadoluda Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 257; Bayramiyye'nin Şemsiyye kolunun on altıncı yüzyıl Osmanlı'sındaki konumuna dâir ayrıca bk. Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, 155-66). Karahisârî'nin ise tarikatının kendisinden sonra kimler tarafından devam ettirildiği bilinmemektedir.

50 Karahisârî, *Münye*, 124b.

51 *Vahdetnâme*, 112.

52 On sekizinci yüzyıl Melâmîlerinden La'lîzâde Abdülbâkî (ö. 1159/1746) Bayramiyye silsilesini verirken Safeviyye'yi atlar (La'lîzâde Abdülbâkî, "Sergüzeşt", *Melâmet Risâleleri: Bayramî Melâmîliği'ne Dâir*, haz. Abdurrezzak Tek, (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 129). Ancak on yedinci yüzyıl Melâmîlerinden, *Mesnevî şârihi* Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) ise Ahmed Bîcân'ın verdiği silsilede olduğu gibi Somuncu Baba'yı Safevî silsilesine bağlar (Sarı Abdullah Efendi, "Semerâtü'l-fuâd", *Melâmet Risâleleri*, haz. Abdurrezzak Tek, 65). Dolayısıyla Melâmiyye içerisinde

Silsilelerde Safeviyye'nin dışında bir diğer fark da Bâyezid-i Bistâmî'den sonra izlenen silsilenin Sıddîkî ya da Alevî oluşudur. Enîsî'nin *Menâkıbnâme*'de verdiği Akşemseddîn silsilesine⁵³ göre Karahisârî'nin Alevî silsilesi şu şekildedir:⁵⁴ Abdurrahim Karahisârî (ö. 888-900/1483-1494 arası) → Akşemseddîn (ö. 863/1459) → Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1430) → Hamîdüddîn Aksarâyî (Somuncu Baba) (ö. 815/1412) → Şâdî er-Rûmî → İbrâhîm el-Basrî → Süleymân İskenderânî → Hüseyin el-Üstürvâbî → Mahmûd [Basrî] → Osmân Rûmî → Muhammed el-Kûfî → Sa'düddîn el-Bağdâdî → İshâk el-Harezmî → Ebû'l-Hasan el-Harakânî → Mûsâ el-Bistâmî → İbrâhîm el-Hindistânî → Bâyezid-i Bistâmî (ö. 234/848 [?]) → Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) → Muhammed Bâkır (ö. 114/733 [?]) → Zeynelâbidîn (ö. 94/712) → Hz. Hüseyin (ö. 61/680) → Hz. Ali (ö. 40/661).

On altıncı yüzyılın ortalarında Enîsî'nin verdiği silsile böyle iken, Karahisârî'nin çağdaşı ve Hacı Bayram'ın halîfelerinden olan Ahmed Bîcân'ın (ö. 870/1466'dan sonra) verdiği silsile ise Somuncu Baba'dan îtibâren şu şekildedir:⁵⁵ Hamîdüddîn Aksarâyî (ö. 815/1412) → Alâeddîn Erdebîlî (ö. 832/1429) → Safiyyüddîn-i Erdebîlî (ö. 735/1334) → İbrâhîm Zâhid-i Gîlânî (ö. 700/1301) → Cemâleddîn-i Tebrîzî → Şihâbeddîn-i Tebrîzî → Kutbüddîn el-Ebherî (ö. 572/1177) → Ebü'n-Necîb Sühreverdi (ö. 563/1168) → Ahmed Gazâlî (ö. 520/1126) → Muhammed Zeccâc → Ebû'l-Hayr en-Nessâc (ö. 322/934) → Ebû Bekir Şiblî (ö. 334/949) → Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) → Serî es-Sakatî (ö. 251/865) → Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815-16 [?]) → Habîb el-Acemî (ö. 130/747-48[?]) → Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) → Hz. Ali (ö. 40/661).

.....

de silsile açısından mutâbakat olmadığı söylenebilir. Ancak daha çok kabul gören silsile Sarı Abdullah Efendi'nin verdiği silsiledir.

53 Şemsî olduğu anlaşılan Enîsî, Bayramiyye silsilesini zikrederken silsileyi Safeviyye yerine Nakşbendiyye'ye bağlar ve orada da Bekrî değil Alevî silsileyi tercih eder. Enîsî, *Menâkıb*, 59-60; ayrıca bk. Nihat Azamat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996), 115.

54 Silsile için bk. Enîsî, *Menâkıb*, 59-60; Yurd, *Akşemseddîn*, 140; Keskin, *A Critical Edition*, 166; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 210-12; Haşim Şahin, "Bayramiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 787-88; Bayramoğlu, *Hacı Bayram*, 1/63, 2/221-23; Ekrem Işın, "Bayramîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, ed. Nuri Akbayar v. dğr. (İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994), 2/104.

55 Ahmed Bîcân, *el-Müntehâ*, haz. Ayşe Beyazıt (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 443.

Hem Göynüklü olması hem de meşreben büyük bir ihtimâlle Akşemseddîn'in takipçilerinden olması hasebiyle Enîsî'nin verdiği silsileyi, Bayramiyye'nin Şemsiyye kolu için kabûl etmek mâkul görünse de Hacı Bayram'ın doğrudan halîfesi ve Akşemseddîn'in pîrdaşı olan Ahmed Bîcân'ın Enîsî'den yaklaşık yüz sene önce verdiği silsile, sonraki dönemde de daha çok kabûl gören silsile olmuştur. Bu iki silsile arasındaki farkın, on beşinci yüzyılda Somuncu Baba'nın selefi olan Safeviyye tarikatının Şiileşmesi ve bu tarikatın ortaya çıkardığı Safevî Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki siyâsî mücâdelelerden⁵⁶ dolayı Enîsî'nin Safevî silsilesini zikretmekten kaçınmasından kaynaklanmış olması da mümkündür.

Kaynaklarda Abdurrahim Karahisârî'nin Afyonkarahisar'daki irşâd faaliyetlerine dâir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kâsım Paşa'nın kendisi için bir medrese ve muhtemelen tekke olarak kullanılan bir mescid yaptırdığını biliyoruz.⁵⁷ Aynı Kâsım Paşa'nın oğlu Sofu (Sûfî) Çelebi'nin⁵⁸ Karahisârî'nin mürîdi ve muhtemelen tekkesinin kendisinden sonraki postnişîni olduğunu tahmin edebiliyoruz. Nitekim Karahisârî kızını bu Sofu Çelebi ile evlendirmiştir. Ayrıca dâmadı Sofu Çelebi vefâtından sonra şeyhinin yanına defnedilmiştir. Fakat Şemsiyye-i Bayramiyye'nin Afyonkarahisar'da Sofu Çelebi'den sonra devam edip etmediğine, ettiyse ilgili tekkenin postnişinlerinin kimler olduğuna dâir elimizde veri yoktur. Karahisârî'nin 888/1483 târihli vakfiyesinden tüm vakıflarına mütevellî olarak Ahmed b. Dede bâlî'yi tayin ettiğini görüyoruz. Vakfiyede “diyâneti ve emniyyetini bildiği” diyerek kendisine çok güvendiği ifâde edilen bu zâtın da halîfeleri arasında yer alması muhtemeldir.⁵⁹

.....

56 Safevîlerle Osmanlılar arasında Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanan siyâsî mücâdeleler hakkında detaylı bilgi için bk. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 93-123. Benzer bir “silsile değiştirme” refleksi Babâî isyânıyla ilişkilendirilmek istemeyen Bektâşîlerin kendilerini Yeseviyye'ye nisbet etmelerinde de görülmüştür. Bektâşîyye silsilesiyle ilgili bu tartışma için bk. Necdet Tosun, “Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14/31 (2013), 113-15; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul: Alfa, 2014), 104-11.

57 Bakı, *Mısrıhoğlu*, 11-12; Bulduk, *Karahisar*, 67.

58 Sûfinin galatı olan bu isim kaynaklarda “Sofî” olarak geçmektedir. Karahisârî'nin vakfının bulunduğu Şehreküstü mahallesi de tahrîr defterlerinde önce “mahalle-i Abdurrahim”, on yedinci yüzyıldan itibaren ise “Sofîlar Mahallesi” olarak kayda geçmiştir. Bk. Bulduk, *Karahisar*, 67.

59 Bakı, *Mısrıhoğlu*, 103.

On altıncı yüzyıla âit Karahisâr-ı Sâhib sancağı tahrîr defterlerinde Şeyh Abdurrahim dervişlerinden bahsedilmesi en azından tarîkatın bir sonraki yüzyıla intikâli noktasında bize bir fikir vermektedir. Örneğin bu defterlerden birinde şöyle bir ifâde geçer: “Mezkûr mahallede kırk nefer dervîş muhtâr-ı Şeyh Abdurrahim olub, cemî' avârız-ı dîvâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler olalar deyü Sultân Mehmed [Fâtih], Şeyh Abdurrahim hazretlerine muafnâme-i şerîf virmiş...”⁶⁰ Yine bir başka defterde Karahisârî'nin bazı emlakını dervişlerine vakfettiği yazılıdır: “Hânehâ der mahalle-i Abdurrahim, dervîşler sâkindir.”⁶¹ Öyle ki bahsi geçen mahalle daha evvel Şehreküstü mahallesi olarak anılırken on altıncı yüzyılda Şeyh Abdurrahim mahallesi olarak kayıtlara geçmiş, on yedinci yüzyıldan îtibâren ise Sofular mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır.⁶²

2.5. Seyahatleri

Karahisârî'nin babasının nisbesinden Mısır'dan Afyonkarahisar'a gelen bir aileden olduğu bilinmektedir. Ailenin Afyon'da mühim bir mal varlığı olduğu da hesaba katılırsa bu göçün Karahisârî'nin doğumundan önce olduğu tahmin edilebilir. Karahisârî Afyon dışında ilk defa Beypazarı'nda şeyhi Akşemseddîn'in yanında görülür. Ardından yine şeyhinin yanında Edirne ve İstanbul'da bulunmuştur. İstanbul'un fethinde şeyhinin yanında bizzat bulunduğu dâir her ne kadar kendi eserlerinde bir kayıt bulunmazsa da *Menâkıb*'daki kayıtlardan ve *Münye*'yi Fâtih Sultân Mehmed'e ithâf ederek fethe târih düşüren beyitler eklemesinden muhâsarada bizzat bulunduğu anlaşılır.⁶³

60 Bulduk, *Karahisar*, 65. Fâtih benzer bir vergi muafnâmesini Karahisârî'nin pîrdaşı Tennûrî'ye de vermiştir. Bk. Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, 264.

61 Bulduk, *Karahisar*, 67.

62 Bulduk, *Karahisar*, 67. Bulduk mahallenin bugün de aynı adla anıldığını söylese de biz mevcut Afyonkarahisar mahalleleri arasında bu ismi tespit edemedik. Bulduk'un verdiği on altıncı yüzyıl mahalle yerleşim krokisiyle güncel idârî harita karşılaştırılsa bu mahallenin (Şehreküstü [Sofular]) bugün Kasımpaşa ya da Selçuklu mahallesi sınırları içinde kaldığı söylenebilir. Krş. Bulduk, *Karahisar*, 99; Afyonkarahisar Belediyesi, “Kent Rehberi” (Erişim 9 Temmuz 2019).

63 “Konstantinopolis kuşatmasında altmış bini asker ve yüz kırk bini geri hizmetlerde olan yaklaşık iki yüz bin kişi bulunduğu tahmin edilmektedir.” (Bk. Giacomo Tedaldi'den aktaran David Nicolle, *İstanbul'un Fethi 1453* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 55). Karahisârî askerleri mânevî olarak motive eden Akşemseddîn'in dervîşler grubuyla birlikte, geri hizmetlerde bulunan bu yüz kırk bin kişilik grubun içinde olmalıdır. Kuşatmaya Bizans cephesinden tanık olan Tedaldi'nin verdiği rakamlar abartılı olsa da oranlar geri hizmetlerde muhârip askerlerden daha fazla sayıda kişinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Tedaldi'nin verdiği bazı rakamlar

Edip Ali Bakı'nın kaydına göre, Fâtih'in Akşemseddîn'in yanına ısrarla girmek isteyip de şeyhinin zikir hâlinde olduğunu ve kimseyi içeri almamasını tembihlediğini söyleyen kapıdaki mürîd Karahisârî'dir. Öyle ki Bakı, Akşemseddîn'in Fâtih'e fetih sonrası oluşan kırgınlığını ve Göynük'e dönmesini bu hâdiseye, Fâtih'in çadır kapısındaki Karahisârî'yi incitmesi ve içeri zorla girmesine bağlar.⁶⁴ Eldeki veriler târihî olarak bu yorumu desteklemese de Karahisârî'nin Akşemseddîn yanındaki kıymetine dâir bir fikir vermesi açısından bu menkıbe özellikle değerlidir.⁶⁵ Fethin ardından Karahisârî'nin şeyhiyle birlikte önce İznik'e, ardından Göynük'e gittiğini biliyoruz. Göynük'ten sonra ise şeyhi Akşemseddîn onu memleketi Afyonkarahisâr'a halîfe olarak gönderir.

Afyon'da iken başka bir seyahat yapıp yapmadığını, örneğin hacca gidip gitmediğini ise bilemiyoruz. Akşemseddîn'in yedi kez hacca gittiğine dâir menkıbeye⁶⁶ bakarsak, bu yolculuklarından en az birinde Karahisârî'nin de yanında olması gerektiğini düşünebiliriz. Enîsî'nin kaydına göre Akşemseddîn son hac ziyâretinin ardından Mekke'de dört sene mücâvir olarak kalmıştır. Keskin, Akşemseddîn fetihten sonra sadece altı sene yaşadığından (Mayıs 1453-Şubat 1459) dolayı bu hac ziyâretlerinin fetih öncesinde olması gerektiğini düşünmektedir.⁶⁷ Karahisârî'nin Münye'de verdiği bir örnek de hacca gitmiş olduğuna zayıf bir delîl olarak kullanılabilir: "Bir kimse ömrü oldukça Ka'betullâh'ı ta'rîf ve tavsîf eylese ve onun menâzilin ta'yîn edip ve tefâsîlin halka söylese ammâ onun tarîkına gitmiş olmasa ve türlü türlü zahmetlerine tahammül etmiş olmasa Safâ ile Merve sa'yinden gâfil olsa, Beytullah tavâfi şerefiyle müşerref olmasa, Arafât ve Müzdelife vukûfu saâdetin bilmese ona hacı adın itlâk etmezler."⁶⁸ Seyr u sülûkteki makâmı saydıktan sonra, isimlerini bilmekle hakîkatini bilmek arasındaki farka işâret ederken önce hac

.....

gerçeğe yakinken, bazıları da abartılı görülmüştür. Örnek değerlendirmeler için bk. Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 244, 264).

64 Karahisârî ve mürîdi Kâsım Paşa etrafında oluşan bu ve benzeri halk hikâyeleri için bk. Elif Alakuş, *Afyonkarahisar Merkezde Yer Adlarına Bağlı Oluşan Efsaneler Derleme-İnceleme-Metinler* (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 67-71.

65 Menkıbe için bk. Enîsî, *Menâkıb*, 48-49. Menkıbenin Karahisârî'ye bakan bir yorumu için Bakı, *Mısrıhoğlu*, 6-8.

66 "Rivâyet olunur ki şeyh yidi def'a hacc eyledi, yidinci def'ada dört yıl mücâvir oldu." Bk. Enîsî, *Menâkıb*, 43.

67 Keskin, *A Critical Edition*, 223.

68 Karahisârî, *Münye*, 84a-b.

örneğini kullanması, kendisinin de bu yoldan geçtiğini ve bu meşakkatleri tecrübe ettiğini düşündürmektedir.

2.6. Mezhebi

Karahisârî'nin, özellikle Münye'deki atıflarından, Hanefî olduğu söylenebilir. Öyle ki Karahisârî Ebû Hanîfe'yi (ö. 150/767) bir velî olarak kabul etmekte ve onun kerâmetlerini dahi aktarmaktadır.⁶⁹ *Vahdetnâme*'de Ebû Hanife'yi şu sözlerle medhmetmektedir:

“Bû Hanîfe ol imâmü'l-müslimîn,
Ol sirâc-ı ümmet ü hurşîd-i dîn.
Rûhunun olsun karîni fazl-ı Hak,
Ol götürdü dîn bâbından 'alak.”⁷⁰

Münye'de ısrarlı bir Hanefîlik vurgusu görülmektedir. Örneğin şerîatın zâhirini fetvâ, bâtını takvâ olarak yorumladığı bir yerde Karahisârî, Ebû Hanîfe'nin şu menkıbesini nakl eder:

“Ey azîz karındaş! Gerektir ki bilesin, şerîatın hem zâhiri vardır ki ona fetvâ derler. Ve hem bâtını vardır ki ona takvâ derler. Nitekim İmâm-ı A'zam'ın (rahmetullâhi aleyh) donuna tırnak kadar balçık sıçradı. Tiz yudu. Eyittiler, ya imâme'l-müslimîn, dirhem miktarınca necâsetle namaz câizdir deyu ruhsat verirsin. Ammâ sen bu kadarca balçığı yursun. Eyitti: Ol fetvâdır, bu takvâdır.”⁷¹

Eserinin girişinde şeyhi Akşemseddîn'den bahsettiği yerde kullandığı sıfatlardan birinin, Ebû Hanîfe'ye (Nu'mân b. Sâbit) telmîh ile “nu'mânu-ş-şerîa”⁷² olması da Karahisârî'nin şerîat ilminde en üst mertebe olarak Ebû Hanîfe'yi gördüğünü ve şeyhini dahi ona atıfla övdüğünü göstermesi açısından manidârdır. Akşemseddîn'in, oğlu Sa'dullah Çelebi'yi “zemânınun

.....

69 Ebû Hanîfe'nin zühdü ve vera' sahibi olmasına dâir çeşitli rivâyetler ve sûfi olarak nitelenip nitelenemeyeceğine ilişkin kısa bir değerlendirme için bk. Mürteza Bedir, *Ebu Hanife: Entelektüel Biyografi* (İstanbul: Ay Yayınları, 2018), 165-70.

70 *Vahdetnâme*, 93.

71 *Münye*, 7a. Karahisârî'nin çağdaşı bir Bayramî olarak Ahmed Bîcân'ın da ilm-i zâhiri fetvâ, ilm-i bâtını takvâ ile tarif ettiği kaydedilmelidir. Bk. Ahmed Bîcân, *Envârü'l-âşîkîn* (İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1301/1883-84), 11.

72 *Münye*, 4a.

İmâm-ı A'zâm'idur" diyerek⁷³ medhetmesi de bu bağlamda Şemsiyye-i Bayramiyye'nin Hanefîliğini te'yîd edici bir örnek olarak zikredilebilir.⁷⁴

Akşemseddîn ve Karahisârî'den yaklaşık bir asır sonra (965/1558) Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) tarafından yazılmış olan meşhur Osmanlı ulemâ ve meşâyih tabakâtı eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye'nin⁷⁵ adındaki telmih de Osmanlı'da genel olarak ilmin zirvesi olarak Ebû Hanîfe'nin görüldüğüne işâret olarak okunabilir. Karahisârî'nin i'tikâdî mezhebinin ise dönemin Osmanlı ilim çevrelerinde ve genel olarak Anadolu'da Eş'ariyye'den daha yaygın kabul gören Matürîdiyye olduğunu tahmin edebiliriz.⁷⁶

2.7. Afyonkarahisar'daki İzleri

2.7.1. Mısırî Câmii

O dönemde Karahisâr-ı Sâhib sancağında sancak beyi olarak görev yapan mürîdî Kâsım Paşa tarafından Abdurrahim Karahisârî adına, 1483'te yaptırılmıştır.⁷⁷ Câmîye Karahisârî'nin ve halîfesi Sofu Çelebi'nin türbeleri sonradan eklenmiş olmalıdır. Câminin giderleri için Afyon'daki Büyük (Yeni) Bedesten binası ve arsasının gelirleri câminin vakfına bağışlanmıştır.⁷⁸ Karahisârî'nin kendi adıyla kayıtlara geçen Abdurrahim Mısırî vakfı son döneme kadar şer'iyye sicilleri üzerinden takip edilebilmektedir.⁷⁹

.....

73 Enîsî, *Menâkıb*, 67.

74 Fâtih'in Molla Hüsrev'i (ö. 885/1480) "zamanımızın Ebû Hanîfesi" diyerek övmesi de aynı bağlamda okunabilir (Taşköprüzâde, *Şekâ'ik*, nşr. Ahmed Suphi Furat, 226).

75 Abdülkadir Özcan da kitabın isminde Ebû Hanîfe'ye telmih olduğu görüşündedir. Bk. Abdülkadir Özcan, "eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/485-86.

76 Genel olarak sûfilerin Mâtürîdiyye ile ilişkisine dâir bk. Necdet Tosun, "Mâtürîdiyye ve Tasavvuf ilişkisi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 17/ 38 (2016), 47-54.

77 Naci Şahin, *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında (1875-1900) Karahisar-ı Sahib Sancağı*, (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 317. Bir diğer rivâyete göre câminin inşâ tarihi 871/1466-67'den önce olmalıdır. Bk. Mehmet Güneş, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karahisar-ı Sahib Sancağı (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003), 117-18.

78 Güneş, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karahisar-ı Sahib Sancağı*, 118; Mustafa Karazeybek, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Afyonkarahisar Şehri: Fiziki, Sosyal ve Ekonomik Yapı İncelemesi* (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 200.

79 Zübeyde Tiryakioğlu Kazak, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Şer'iyye Sicillerine Göre Karahisar-ı Sahib Sancağı* (Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003), 222. Abdurrahim Mısırî vakfıyla alâkalı on dokuzuncu yüzyıldan bir mahkeme kararı örneği için bk. Kazak, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Şer'iyye Sicillerine Göre Karahisar-ı Sahib Sancağı*, 226. Yirminci yüzyılın başlarından vakıfla ilgili mahkeme kaydı

Câminin yanına Hacı Muharrem adında bir hayırsever tarafından, 1694 yılında bir çeşme de eklenmiştir.⁸⁰ Şehrin en eski câmilerinden olup kayıtlarda Sultân Alâeddin Keykubâd'a atfedilen ve sonradan tamamen yıkılan bir câminin mihrâbının Mısırî Câmiî'ne taşındığı öne sürülür.⁸¹ Bu mozaik çinilerle bezenmiş sanatlı mihrâb, hâlen Mısırî Câmiî'ndedir.

2.7.2. Şeyh Abdurrahîm Mahallesi

Karahisârî'nin vakıflarının ve tekkesinin bulunduğu mahalle önce Şehreküstü, ardından Sofular ya da Abdurrahîm (Mısırî) mahallesi olarak anılmıştır.⁸²

2.7.3. Kâsım Paşa (Alaca) Hamamı

Kâsım Paşa tarafından Karahisârî'nin câmiine (Mısırî Câmiî) gelir sağlamak amacıyla 1475'te yaptırılmıştır.⁸³ Hamam hâlen faaliyettedir.⁸⁴ Kitâbesi kaybolmuştur. İlgili vakfiyeye göre 888/1483 târihinden önce yaptırılmış olmalıdır.⁸⁵

2.7.4. Alaca Medrese

Bir kayda göre Kâsım Paşa tarafından, bir diğer kayda göre Umur Bey tarafından 859/1455 yılında yaptırılmıştır. Karahisârî bu medresede 870-880/1465-1475 yılları arasında müderrislik yapmıştır. Medrese 1676'da yıkılınca yerine Kâdirî tekkesi yapılmış, bu tekke de 1933 yılında yıkılmıştır.⁸⁶

.....

örnekleri için bk. Dilaver Durakşahin, *652 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili* (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 277-78; Ali Ateşçelik, *648 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyye Sicili* (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 206-207.

80 Çeşmenin kitâbesi şu şekildedir: "İbrahim'in sebilinden şeref buldı bu beytu'llâh, bi-hamdi'llâh tamâm oldu düşüb târîhi hatmi'llâh/ Bu vakfın vâkıfı Hacı Muharrem, İlâhî, dü cihânda eyle hurrem/ Cennet-i Mennân içre kıl müebbed, bu şekl üzre nakşî iden, 'amel-i Muhammed". Bk. Orhan Altuğ, *Afyonkarahisar Yapı Kitabelerinde Hat Sanatı* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 170-73.

81 Karazeybek, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Afyonkarahisar Şehri*, 27.

82 Bulduk, *Karahisar*, 67.

83 Selman Yaşar, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)* (Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 131-32.

84 Sami Karaman, *Afyonkarahisar Hamamları* (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 61-65.

85 Karaman, *Afyonkarahisar Hamamları*, 64.

86 Yusufilgar, "Kaybolan ve Kaybolmakta Olan Kültürümüz: Bir Örnek XIV-XVI. Yüzyıl Afyonkarahisar Külliyesi", *Türk Kültürü* 36/427, 692.

2.8. Vefâtı ve Kabri

Karahisârî'nin vefât târihi, vefât sebebi gibi detaylar bilinmemekle birlikte vasiyetini de içeren, mülkünü başıladığı vakfiyesinin târihinin 888/1483-84 olması ve o dönemde Afyonkarahisar'da olan ve Karahisar Mevlevîhânesi'nde postnişînlik de yapan Muğlalı Şâhidî'nin (ö. 957/1550), 900/1494 târihli kaydında Karahisârî'den "merhûm" olarak bahsetmesinden, vefât târihinin 888-900/1483-1494 arasında olduğu tahmin edilir.⁸⁷

Karahisârî, bahsi geçen vakfiyesinde vefâtının ardından mal varlığının nasıl yönetilmesi gerektiğini belirtmiş ve geride kalan eşlerine nelerin verileceğine dâir vasiyet de bırakmıştır. Çok tafsilatlı bir biçimde yazılmış olan bu vakfiye, Karahisârî'nin sağlığında, Zilhicce 888/Aralık 1483-Ocak 1484 târihinde şâhitler huzurunda imzalanmıştır. Vakfiyeye göre Karahisârî tüm mülkünün yanı sıra kitaplarını da vakfetmiştir. Vakfiyede 159 cilt olduğu belirtilen bu kitapların isimlerinin tek tek listelenmesi önemli bir târihî ve-ridir.⁸⁸

Kabri, kendi adına kurulan câmi ve tekkesinin yanındadır. Sonraki dönemde yapılan restorasyonlarla kabir câminin içinde kalmıştır. Afyon'da Mısırî Câmiî olarak bilinen bu câminin içinde yer alan türbesi hâlen ziyâret edilmektedir.

Sonuç

On beşinci yüzyıl ve özellikle de bu yüzyılın ikinci yarısına denk gelen, İstanbul'un fethinden sonraki süreç Osmanlı Devleti'nin hem siyâsî ve bürokratik açıdan hem de ilmî ve kültürel açıdan teşkilâtlanmasında en kritik adımların atıldığı dönemdir. Bu süreçte öncelikle II. Murad döneminde ivme kazanan tercüme ve te'lîf hareketleriyle Türkçenin bir ilim ve kültür dili olmasına zemin hazırlanmıştır. Bu yüzyılda Anadolu topraklarında teşekkül eden ilk yerel tarîkat olan Bayramiyye de mensuplarının ürettiği eserlerle bu entelektüel hareketin önemli ocaklarından biri olmuştur. Hacı Bayram-ı Velî'nin mürîdlerinin yaptığı *Lema'ât* ve *Gülşen-i Râz* gibi tasavvuf yazınının temel bazı eserlerinin çevirisiyle başlayan bu kültürel üretim süreci Yazıcıoğlu Mehmed

87 Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları*, 21.

88 Vakfiyenin çevriyazı metni için bk. Bakı, *Mısırhoğlu*, 96-105.

ve Ahmed Bîcân kardeşlerin te'lîf ve tercümeleriyle devam etmiştir. Bizzât Akşemseddîn'in de kendi risâleleriyle katıldığı sürece, onun önde gelen halîfeleri olan İbrahim Tennûrî ve Abdurrahim Karahisârî de kendi eserleriyle destek vermişlerdir. Bu çalışmada işte böyle bir zaman ve mekân bağlamında yer alan Karahisârî'yi ele aldık.

Çalışmanın sonucunda Karahisârî'nin biyografisindeki bazı boşlukları doldurabilecek tespitlere ulaştık. Babasının ve sonrasında kendisinin de meşhûr olduğu "Mısırlı" nisbesinin aslen Mısırlı olmalarından değil, babasının o dönemde Anadolu'dan pek çok ilim talibinin gittiği gibi dönemin ilim merkezlerinden olan Kâhire'ye giderek orada uzun müddet kalmasından dolayı verildiği kanaatine vardık. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen Karahisârî'nin on beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde doğup, daha evvel bazı araştırmacıların da ulaştığı gibi 1483-1494 yılları arasına rastlayan bir dönemde vefât etmiş olduğu sonucuna ulaştık.

Menâkıbnâmelerde zikredilen bazı hâdiselerden ve kitaplarının arasında tıp kitaplarının olmasından, ayrıca *Münye*'de tıptan ve hastalıklardan çokça örnekler vermesinden şeyhi Akşemseddîn'den tasavvufî seyr u sülûkünün yanında tıp ilmini de tahsil etmiş olabileceği ihtimâli üzerinde durduk. Kaynaklarda Akşemseddîn'in sürekli yanındaymış gibi bahsedilmesinden ve Akşemseddîn'in daha meşhûr halîfesi olan İbrahim Tennûrî'den daha az bahsediliyor olması gibi sebeplerden ötürü şeyhinin en az Tennûrî kadar kıymet verdiği bir pozisyonda olabileceği çıkarımında bulunduk. *Münye*'nin elde ettiğimiz yazma nüshalarından hareketle, ilk edisyonunun Fâtih'in halası Selçuk Hâtun'a ithâf edildiğini, dolayısıyla Karahisârî'nin saray ve çevresiyle ilişkisinin İstanbul'un fethinden öncelerine dayandığını tespit ettik. Bu çıkarımımızı destekleyen bir diğer veri ise, menâkıbnâmelerde ve bazı klasik târih kaynaklarında Akşemseddîn'in Edirne'de Çandarlı Süleyman Paşa'yı ve Fâtih'in bir kızını tedâvi ettiği süreçte Karahisârî'nin de onun yanında olduğunun zikredilmesi ve hatta olayın Karahisârî'nin ağzından nakledilmesidir.

Kaynakça

- Ahmed Bâdî Efendi. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. haz. Niyazi Adıgüzel & Raşit Gündoğdu. 3 Cilt. İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Ahmed Bîcân. *el-Münteha: Fusûsu'l-Hikem Üzerine Bir Çalışma*. haz. Ayşe Beyazıt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Ahmed Bîcân. *Dürr-i meknûn: (inceleme - çevriyazı - dizin - tıpkıbasım)*. haz. Ahmet Demirtaş. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.
- Ahmed Bîcân. *Envârü'l-âşikîn*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1301/1883-84.
- Akşemseddîn. *er-Risâletü'n-nûriyye (Aydınlanma Risâlesi)*. haz. M. Zahir Başer & Metin Çelik. İstanbul: Ark Kitapları, 2015.
- Akün, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmed Tâhir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/452-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Alakuş, Elif. *Afyonkarahisar Merkezde Yer Adlarına Bağlı Oluşan Efsaneler Derleme-İnceleme-Metinler*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Âlî Mustafa Efendi. *Kitâbü't-Târîh-i Kühü'l-Ahbâr*. haz. Ahmet Uğur, v.dğr. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Altuğ, Orhan. *Afyonkarahisar Yapı Kitabelerinde Hat Sanatı*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Âşıkpaşazâde. *Menâkıb-ı Âl-i Osmân (Âşıkpaşazâde Tarihi)*. nşr. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Atçıl, Abdurrahman. "Mobility of Scholars and Formation of a Self-Sustaining Scholarly System in the Lands of Rûm during the Fifteenth Century". *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth Century Anatolia*. ed. A.C.S. Peacock & Sara Nur Yıldız. Würzburg: Ergon Verlag, 2016, 315-332.
- Ateşçelik, Ali. *648 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyeye Sicili*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayram Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- Azamat, Nihat. *II. Murad Devri Kültür Hayatı*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Bakı, Edip Ali. *Onbeşinci Asır Ahlâk ve Tasavvuf Şairi: Mısırhoğlu Abdurrahim Karahisari*. Afyon: Yeni Matbaa, 1953.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram-ı Veli: Yaşamı-Soyu-Vakfi*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Bedir, Mürteza. *Ebu Hanife: Entelektüel Biyografi*. İstanbul: Ay Yayınları, 2018.
- Belir, Güler. *Vahdetnâme, Metin ve İndeks*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971.
- Bulduk, Üçler. *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. TÜBA: Ankara, 2016.
- Demir, Osman. "Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Akâid-Kelâm Literatürü: Kişiler, Eserler ve Gelenekler Üzerinden Bir Hâsıla". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 9-52.
- Durakşahin, Dilaver. *652 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şerhiye Sicili*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Emecen, Feridun M. *Fetih ve Kıyâmet 1453*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Emecen, Feridun M. *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Enîsî, Emir Hüseyin. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*. haz. Bilal Aktan & Mustafa Güneş. İstanbul: H Yayınları, 2011.
- Erünsal, İsmail E. *Edebiyat Târîhi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Erünsal, İsmail E. "Abdürrahim Karahisârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Erünsal, İsmail E. *Abdurrahim Karahisârî: Vahdet-nâme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1969.
- Erünsal, İsmail E. “Kâsım Paşa, Cezerî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/545-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Sultan Cem*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1951.
- Gönçer, Süleyman. *Afyon İli Târîhi*. İzmir: Karınca Matbaacılık, 1971.
- Gönçer, Süleyman. *Afyon İli Târîhi*. Afyon: İleri Ofset Matbaacılık, 1991.
- Gülecyüz, Mesut. “Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'1-Ahbâr, Abdürrahîm-i Karahisârî [ö. 1483'ten sonra]”. *Diriliş* 18 (Şubat 1976), 209-211.
- Gündüz, Ahmet. “Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hâtun Vakıfları”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/3 (2018), 1154-1173.
- Güneş, Mehmet. *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karahisar-ı Sahib Sancağı (Şeriyye Sicillerine Göre)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Hasçelik, Hüseyin. *Abdurrahim Karahisari, Vahdetnâme (v. 90-132): Metin ve İndeks*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971.
- el-Hâssî, Ebu'l-Müeyyed el-Muvaffak b. Muhammed. *es-Selve fi Şerâitil-Halve*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi Koleksiyonu, 1019.
- Işın, Ekrem. “Bayramîlik”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. ed. Nuri Akbayan v.dğr. 2/104. İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, 1994.
- İlgar, Yusuf. “Kaybolan ve Kaybolmakta Olan Kültürümüz: Bir Örnek XIV-XVI. Yüzyıl Afyonkarahisar Külliyeleri”. *Türk Kültürü* 36/427, 688-696.
- İpek, Aysel. *Abdurrahim Karahisari, Vahdetnâme (v. 76-101)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971.

- Kara, Halil. *Vahdetnâme (1-50)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971.
- Karahisârî, Abdurrahim. *Münyetü'l-ebâr ve gunyetü'l-ahyâr*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 1219, 1b-128b.
- Karahisârî, Abdurrahim. *Tercüme-i kasîde-i bürde*. nşr. İsmail Hikmet Er-taylan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.
- Karahisârî, Abdurrahim. *Vahdetnâme. (içinde) Abdurrahim Karahisârî'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni*. nşr. Ayşe Gülay Keskin. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001, 61-476.
- Karahisârî, Abdurrahim. *Risâle fî eşrâti's-sâa*. İstanbul: Süleymaniye Kü-tüphanesi, Fâtih, 5347, 117a-123b; Pertevpaşa, 260, 61a-68b; Ayasof-ya, 4245, 89b-105b.
- Karaman, Sami. *Afyonkarahisar Hamamları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karataş, Mehmet. *Vahdetnâme: Transkripsiyon ve İndeks*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Bitirme Tezi, 1971.
- Karazeybek, Mustafa. *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Afyonkarahisar Şehri: Fiziki, Sosyal ve Ekonomik Yapı İncelemesi*. Afyonkarahisar: Afyon Koca-tepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Karpuz, Hacı Ömer. *Abdurrahim Karahisari'nin Vahdetname'si: Gramer İnce-lemesi-Metin-İndeks*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Kaya, Büşra Sıdıka. *Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l-Lâmi' Adlı Eseri Bağlamında IX./XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sos-yal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Keskin, Abdulkaki. *A Critical Edition of Enisi's "Menakib-i Akşemseddîn" with an Account of Akşemseddîn's Political and Religious Influence As Revealed in This Work*. Victoria: University of Manchester, Doktora Tezi, 1977.

- Keskin, Ayşe Gülay, *Abdurrahim Karahisari'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetname Mesnevisinin Tenkitli Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Kıstırak, Saim. *Abdurrahim Karahisari'nin Vahdetnâmesi: Tenkitli Metin ve Sözlük*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Korkmaz, Fatma. Selçuk Hâtun ve Vakıfları. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa, 2014.
- Köprülü, Orhan. *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıbnameleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1951.
- Mehmed Mecdi. *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Hadaikü'ş-Şekaik*. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, I.
- Necipoglu, Gülru vd. (ed.). *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*. Leiden, Boston: Brill, 2019.
- Nicolle, David. *İstanbul'un Fethi 1453*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Ökten, Ertuğrul. "Scholars and Mobility: A Preliminary Assessment from the Perspective of al-Shaqayiq al-Nu'maniyya". *Osmanlı Araştırmaları* 41 (2013), 55-70.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolı'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Özcan, Abdülkadir. "eş-Şekāiku'n-nu'māniyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/ 485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008.
- Saritaş, Kamil. *Tasavvuf Felsefesi Açısından Abdürrahim Karahisârî'nin Fikirleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

- Sarıtaş, Kamil. *Mısrî Sultân Abdürrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2015.
- Şahin, Haşim. "Bayramiyye". *Türkiye'de Tarikatlar: Târih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, 781-847.
- Şahin, Naci. *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında (1875-1900) Karahisar-ı Sahib Sancağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Taşköprîzâde. *Şakâ'ik*. nşr. Ahmed Subhi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985.
- Tek, Abdurrezzak (haz.). *Melâmet Risâleleri: Bayramî Melâmiliği'ne Dâir*. Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- Tiryakioğlu Kazak, Zübeyde. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Şer'iyye Sicillerine Göre Karahisar-ı Sahib Sancağı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Tosun, Necdet. "Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14/31 (2013), 113-115.
- Tosun, Necdet. "Mâtürîdiyye ve Tasavvuf İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 17/38 (2016), 47-54.
- Uluçay, Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Yaşar, Selman. *Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Gelenegi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yurd, Ali İhsan. *Akşemseddîn (1390-1459): Hayatı-Eserleri*. haz. Mustafa Kaçalın. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.

Yücer, Hür Mahmut. "Sefîne-i Evliyâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/303. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.